

Boekbesprekingen

Trefzekere notities

Christien Brinkgreve

J. Goudsblom (2016) *Geleerd. Memoires 1932-1968*. Amsterdam: Van Oorschot. 375 pagina's, €27,50, ISBN 9789028261655

Als ik van iemand het vak geleerd heb is het Joop Goudsblom. Welk terrein ik ook wilde ontginnen, altijd had ik als bruikbaar gereedschap zijn basisvragen van de sociologie: de vraag naar de macht, de arbeidsdeling, de bezitsverhoudingen, de loyaliteit, en daar kwam later de identiteit bij. Of nog basaler geformuleerd: wie zijn de baas over wie, wie doen wat, van wie is wat, wie horen bij wie, en ten slotte wie zijn wie, in het meervoud geformuleerd. Kernvragen waar menig vakgebied aan voorbij gaat, waarvan de antwoorden ook nog eens van invloed zijn op het gebied dat meestal de psychologie wordt toebedeeld: de emoties. Daar kwamen nog andere elementen bij die kenmerkend zijn voor zijn benadering: het procesdenken, het liefst op lange termijn, zoals de ontdekking van vuurbeheersing als beslissend moment in de geschiedenis van de mensheid.

Goudsbloms perspectief werd steeds grootser, de tijdspanse van zijn beschouwingen strekte zich steeds verder uit, ze werden hoe langer hoe ijler, en gingen mijn voorstellingsvermogen te boven. Een groter contrast met zijn minutieus beschreven memoires die vorig jaar verschenen is nauwelijks denkbaar. Hier niet de grote streken maar de fijne pen waarmee hij zijn jeugdherinneringen precies en concreet noteert. Dat levert bijzonder proza op. Zijn geheugen is helder, en gecombineerd met zijn zorgvuldig bijgehouden gedetailleerde dagboek aantekeningen krijgen we een beeld van zijn jeugd in Krommenie, als enig kind in een onderwijzersgezin; zijn moeder was, als gebruikelijk in die tijd, huisvrouw.

Goudsblom probeert met deze memoires geen tijdsbeeld te schetsen, zoals hij zelf uitdrukkelijk stelt, de omstandigheden laat hij zoveel mogelijk impliciet: 'ze waren er, als een decor dat door mijn herinneringen heen schemert'. Hij beschrijft wat in zijn geheugen is achtergebleven, en dat zijn 'losse gebeurtenissen', op het schoolplein, in de klas, thuis, op straat, vernederingen en overwinningen, ook op hemzelf, als hij iets durfde of kon waarvan hij eerst dacht dat het boven zijn macht lag. Je krijgt het beeld van een schuchter en behoedzaam, soms wat pedant kind

dat zich vaak gedeisd hield, sensitief en heftig in zijn emoties. Ook die worden noterend opgeschreven, en laten een kant van hem zien die je, hem kennend als volwassen man, soms kon vermoeden maar die hij zorgvuldig wist te verbergen. Hij schrijft over zijn verliefdheden, over schaamte en vreugde, en hoe hij aan de bagagedrager van zijn vriendje ging hangen als deze naar huis moest omdat hij niet alleen wilde achterblijven. Over zijn fascinatie voor voetbalcompetitiestanden die hij 's maandags in de krant las, hij spreekt zelf van een verslaving, en zijn tochten naar het archief, verdiept geraakt in de geschiedenis van de Zaanstreek. Soms bijna kale notities, die nergens spectaculair zijn; een soort minimal music waarnaar je blijft luisteren. Losse gebeurtenissen, als punten en strepen in pointillistische schilderijen, die toch bij elkaar een geheel vormen dat herkenbaar is, en overtuigend.

Hij beschrijft doen en laten zonder duiding, maar je krijgt een helder beeld van zijn bewegingen, van buiten en binnen, en hoe die te plaatsen zijn in zijn milieu van herkomst. Het boek laat zien hoe hij geworden is wie hij is, je herkent de man in de jongen, en de jongen in de man, leest door de ogen van het kind dat hij was en de man die hij werd, en dat is een bijna intieme ervaring.

Wat mezelf voor deze bespreking het meest bezig houdt is de wonderlijke combinatie van dat ijle lange termijnperspectief en het uiterst concrete niveau waarop deze memoires zich afspelen. Waar blijft de aandacht voor het 'tussengebied' waarin ons leven als socioloog zich voor een groot deel afspeelt, de vraag naar de ontwikkelingen in de samenleving, en hoe deze adequaat te beschrijven en te duiden. Toen ik hem deze vraag een keer voorlegde was zijn antwoord ontwapenend: dat tussenniveau vond hij te ingewikkeld.

Een andere essentiële vraag die me op het moment sterk bezighoudt: in hoeverre werken de sociologische begrippen die we hanteren verhelderend? Wat voegen ze toe, kunnen we niet net zo goed of beter zonder? Als ik deze memoires lees, verstoken van jargon en van de behoefte aan sociologische duiding, mis ik op geen enkel moment woorden als sociale klasse, ras of sekse, terwijl ze in zijn beschrijvingen onmiskenbaar een rol spelen.

Twee voorbeelden. Als winnaar van een opstelwedstrijd mag hij als gymnasiast twee maanden naar Engeland en komt terecht in een gastgezin in Salford, een voorstad van Manchester, zes weken lang, 'om nader met het Engelse leven kennis te maken'. Salford blijkt een mistroostige industriestad te zijn, en hij voelt zich bij het gezin niet thuis. In brieven aan zijn ouders beschrijft hij de kille onverwarmde keuken waar het gezinsleven zich afspeelt, en hoe de moeder de hele dag met een zakdoek in haar hand rondloopt waarin ze haar neus snuit en met dezelfde ongewassen handen borden en bestek beetpakt. Zelfs de kleren van de familie waren hem een gruwel: de man droeg een vies hemd, open tot halverwege zijn borst, en een smerig bruin jasje. Het hele gezin had op zondag dezelfde kleren aan als door de week. Hij weet zich geen raad, verlangt naar huis. Morgen is het lente, schrijft hij, maar hij zal alleen maar merken hoe de vieze smook uit de schoorstenen 'door de stukke ruit in de achterkamer dringt' (p. 136). Het woord klassenverschillen valt

niet, maar zou dat iets toevoegen aan deze beschrijving van de wereld waarin hij terecht is gekomen en die hem ook fysiek tegenstaat? Overigens begon de keurige onderwijzerszoon al vrij snel aan de vreemde gewoonten van het gezin te wennen, ze waren veel aardiger dan gedacht, hij had net een heerlijke Jaffa-sinaasappel gegeten, en dacht dat hij thuis de radio wel zou missen die bij hun de hele dag aanstond.

Zijn eerlijkheid treft, ook in andere fragmenten. Hij retoucheert sociaal gevoelige opmerkingen achteraf niet weg, zoals bijvoorbeeld in zijn beschrijving van zijn onhandige bewegingen op de dansvloer waarbij hij vooral probeerde uit de naar uien ruikende ademtocht van zijn danspartner te blijven. Verrassend is ook hoezeer zijn lichaam een rol speelt in zijn beschrijving van zijn angsten, zijn afkeer en zijn soms heftige verlangens om een meisje aan te raken. Het maakt hem completer, en doet me beseffen hoe belangrijk het lichamelijke is in het emotioneel en maatschappelijk functioneren van mensen, en hoe vaak dit in sociologische verhandelingen buiten beschouwing blijft.

Een ander voorbeeld. Hij beschrijft een autorit in Amerika, waar hij door een hem toegekende studiebeurs een tijd kon studeren, een reis naar de westkust met een medestudent, Jim, en een jaargenoot van hem, Terry, de enige zwarte student op hun universiteit, Wesleyan. Het werd een rit in de nacht, ze passeerden motels waar Jim aan voorbij reed, hij had een adres verderop in zijn hoofd. Het was half vijf toen ze eindelijk stopten, *in the middle of nowhere*, er bleken maar twee kamers vrij, en Jim stelde voor dat ze lucifers zouden trekken wie een kamer voor zichzelf zou krijgen. Hij rommelde wat met de lucifers, Goudsblom trok als eerste, een hele, hij kreeg de kamer alleen, de anderen deelden een kamer. De dag daarop verontschuldigde Jim zich dat ze zo lang hadden doorgereden, hij wist zeker dat ze in dit motel zouden worden toegelaten, en hij wilde niet het risico lopen ergens anders te worden afgewezen. En die lucifers, vertelde hij, waren alle drie nog heel, hij wist niet of Goudsblom wel in één kamer met Terry wilde slapen. Dit fragment blijft zonder commentaar, slechts de opmerking dat hij niet weet of Terry deze toeleg heeft doorzien.

Ik denk dat juist de afwezigheid van commentaar de *embarrassment* die je voelt sterker maakt, om een geliefd woord van de socioloog Scheff te gebruiken, ook over de behoedzame manier waarop Jim pijnlijke situaties voor Terry trachtte te voorkomen.

Een andere anekdote in het boek wekt dit gevoel van pijnlijkheid nog scherper op. Goudsblom beschrijft hoe zijn tweejarige dochter een zwarte man in het vliegtuig ziet en dan tot hun schrik en gêne 'aap, aap' begint te roepen; dit herhaalt zich de volgende ochtend in de lift van hun hotel in New York. Deze geschiedenis, vervolgt hij, hebben we vaak aan anderen verteld, en de reacties waren eensluidend vrolijk: 'het verhaal werd door alle lezers [van zijn brieven, CB] gewaardeerd als "leuk" en "vermakelijk". Maar', en hier gaat hij over op de meer beschouwende toonzetting, 'met het verstrijken van de jaren zijn we op dit punt gevoeliger geworden. Om Norbert Elias te parafaseren: de omstandigheden zijn gewijzigd, en

daarmee onze gevoelens en gevoeligheden. Mijn huidige scrupules vormen op zich ook weer een autobiografisch gegeven – een reden te meer om het voorval niet te verzwijgen' (p. 335).

In die laatste zin toont hij zich de sociologische beschouwer die ook zichzelf genadeloos bekijkt en geen vervalsing van het geheugen toelaat: dit voorval werd toen grappig gevonden, ook in zijn verlichte vriendenkring, en zijn eerlijkheid wint het van de gêne.

Van mij had hij dit soort beschouwende zinnen vaker mogen invoegen, juist op die mooie onnadrukkelijke manier waarin ze niet de plaats van het verhaal innemen maar iets toevoegen.

Deze beide fragmenten maken zoveel duidelijk over de werking van sociale klasse en ras, dat je je kunt afvragen wat de toevoeging van sociologische begrippen zou opleveren. Als het concrete detail zoveel laat zien, maakt dat het vak niet overbodig? Ik denk het niet. Begrippen als machts- en afhankelijkheidsverhoudingen, arbeidsdeling, identificatie, habitus, sociaal en cultureel kapitaal kunnen verhelderend werken als attenderende begrippen om inzicht te krijgen in sociale ordeningen en emotieregulering en in de verschuivingen daarin. Goudsbloms kwaliteit als schrijver, de raakheid van zijn typering, zijn scherpe blik en onbevangen manier van kijken, ook naar zichzelf, maken de behoefte aan sociologische reflectie nauwelijks voelbaar, al vind ik die op de schaarse momenten waarin dit wel gebeurt – zoals het aangeven van veranderende verhoudingen en gevoeligheden – een waardevolle toevoeging. Hij had op dit punt van mij minder terughoudend hoeven te zijn.

Maar zijn blik is door en door sociologisch, zonder belastend vakjargon. Hij gebruikt de begrippen zonder ze te noemen; hierin toont zich zijn sociologische habitus. Misschien ongewild zijn deze memoires te lezen als een impliciet sociologische beschouwing over de man en zijn tijd, over deze bijzondere socioloog in de context van zijn leefwereld.

Het boek eindigt in 1968, het jaar waarin hij hoogleraar werd. 'Daarmee begon een nieuwe fase in mijn leven', luidt de slotzin, de fase waarin wij hem als student hebben meegemaakt en waarin velen van ons door hem zijn beïnvloed in manieren van kijken, denken en schrijven, in de beoefening van ons vak.

Over de auteur

Christien Brinkgreve studeerde sociologie aan de UvA, promoveerde bij Joop Goudsblom en Abram de Swaan, was van 1986 tot 1990 hoogleraar vrouwenstudies in Nijmegen, en sinds 1990 tot haar emeritaat in 2014 hoogleraar sociale wetenschappen in Utrecht. Ze publiceerde in wetenschappelijke en literaire tijdschriften, had tien jaar lang een column op de achterpagina van de NRC en schreef een groot aantal boeken, waaronder *Margriet Weet raad. Gevoel, gedrag, moraal in Nederland*

1938-1978, samen met Michel Korzec (1978), *Psychoanalyse in Nederland. Een vestigingsstrijd* (proefschrift) (1984), *Het verlangen naar gezag* (2012) en *Vertel over de kracht van verhalen* (2014). Onlangs verscheen *Het raadsel van goed en kwaad. Wat mensen beweegt* (2018).

E-mail: c.brinkgreve@xs4all.nl

Mooi overzicht maar weinig vernieuwende inzichten

Erik Snel

Richard Alba en Nancy Foner (2015) *Strangers no more. Immigration and the challenges of integration in North America and Western Europe*. Princeton: Princeton University Press. 336 pagina's, €21,99, ISBN 9780691176208

Strangers no more van Richard Alba en Nancy Foner, beiden verbonden aan de City University in New York, is om meerdere redenen een imposant boek. Het boek wordt gepresenteerd als het 'eerste boek' dat een vergelijkend overzicht biedt van de integratie van 'low status'-migranten in zes landen aan beide zijden van de Atlantische Oceaan (VS, Canada, Duitsland, Frankrijk, Nederland en Verenigd Koninkrijk). Het gaat bijvoorbeeld over Mexicanen in de VS, Noord-Afrikanen in Frankrijk, Turken in Duitsland en over Turken en Marokkanen in Nederland. Het is een fraaie studie, al was het maar omdat de auteurs er in geslaagd zijn over allerlei aspecten van integratie cijfermatige gegevens boven tafel te krijgen – iets waarin voorgangers vanwege de onvergelykbaarheid van nationale data vaak niet slaagden. Maar het boek is meer dan een verzameling cijfers en gegevens. De auteurs bieden op elk terrein van integratie een overtuigend narratief, waarin bestaande vragen en inzichten uit eerder onderzoek, politieke debatten en de uitkomsten van hun eigen analyses in een helder betoog met elkaar zijn verweven. De auteurs verstaan de kunst, veel Amerikanen eigen, om ingewikkelde zaken overtuigend en helder te verwoorden! Tot slot valt het boek op door haar uitzonderlijk positieve toonzetting, al gaat hun 'goednieuwsshow' soms wat irriteren. De auteurs verklappen dat ze maar liefst zeven jaar aan hun boek hebben gewerkt. Het boek belooft juist door internationale vergelijkingen tot 'nieuwe inzichten' te komen: 'they bring out the distinctive ways that societies meet similar challenges of integration and shed light on unexpected outcomes. As a consequence, they give us new perspectives on each country and can offer new insights into each country's own internal dynamics' (p. 3). Het is de vraag of men deze belofte kan waarmaken.

Alba en Foner bespreken in hun boek zeer uiteenlopende onderwerpen: van economische (of zoals we in Nederland zeggen: structurele) integratie tot ruimtelijke segregatie, van politieke participatie tot de rol van ras en religie (lees: islam) in de migratiesamenleving. Ze beginnen met uit te leggen dat ze liever de Europese term 'integratie' dan de Amerikaanse term 'assimilatie' gebruiken. Integratie wordt